

A TITOKZATOS NARANCSEPER

Schlosser Mátyás

Asztalosműhelyünkben rönkhasító szalagfűrészsel is rendelkezünk, így néha bérfűrészeléssel is vállalunk. Jellemzően csak 1–2 rönk felfűrészeléséről van szó, melyek tulajdonosa komolyabb terveket sző, mint a téli tüzelőnek való előállítás. Legutóbb így került a látóterembe a narancseper, melyről ez idáig nem sokat tudtam, ami nem is csoda, hiszen mint faanyag, hazánkban ritka kincsnek számít.

Egy gyermekkori emlék azért rémlett ezzel a fával, legalábbis a termésével kapcsolatban: az Esztergom-Búbánatvölgy kerékpárút mentén van egy hosszú szakasz, mely narancseperfákkal szegélyezett. Amikor egy őszi időszakban kerékpározni tanultam (nem ma volt), félelmetes „aknamezőként” tárult elém a keskeny aszfaltcsík, az ökölnyi méretű zöld termésekkel „megszórva”. Rutintalanul, éppen hogy csak megtanulva az önálló haladást, halálos veszélynek tűnt ráhajtani egyre, ugyanakkor kicsit belejövve a tekerésbe már jó mókának tűnt kerülgetni ezeket a zöld labdákat. De mégis, minek a terméséről van szó?

A narancseper (*Maclura pomifera*) vagy vadnarancs – népies nevein pedig oszázsnarancs, majomagy(!), vagy lócitrom(!), – az eperfafélék (*Moraceae*) családjába tartozó fafaj. Látványos termése emberi fogyasztásra nem alkalmas, de egyébként nem mérgező. Az akáchoz hasonlóan Észak-Amerikában őshonos.

10–15 cm átmérőjű, akár 1 kg tömegű termésével már biztosan mindenki találkozott. (ndafoto.hu/sm33)

Tudományos meghatározásában William Maclure skót születésű amerikai geológus nevét őrzi. Példányai tövises ágúak, lombhullató cserje vagy éppen fa jellegűek. Szaporodása kétlaki, jellegzetessége pedig nem más, mint az úgynevezett csoportos álmérés, mely messziről

nézve narancshoz valóban nagyon hasonlatos – ez a hasonlóság a citromnál is meggyőzőbb, talán Pelikán elvtárs tetszését is elnyerte volna. Tehát termése 10–15 cm átmérőjű, kemény, fényes, ráncos-rücskös felületű, szabálytalanul gömb alakú, színében a lobkoronát követi, így ele-

inte zöld, később sárgászöld, éretten pedig narancsszínű lesz. A hazai éghajlaton nem érik be teljesen, megmarad sárgászöld színűnek. Keserű tejnedvet tartalmaz, pontosan ezért nem alkalmas emberi fogyasztásra. A növény kétlakisága miatt a „termések” értelemszerűen csak a női ivarú egyedeken találhatóak meg. Ezek a női ivarú egyedek csak 12–15 éves korban kezdenek teremni. Érdekes, hogy akkor is teremnek, ha nincs a közelben virágport adó „társuk”, ebben az esetben a gyümölcs egyszerűen nem tartalmaz magokat. A ma élő állatok nem szívesen fogyasztják, azonban egyes kutatók úgy vélik, hogy a kihalt, nagy termetű emlősök, például a mamutok számára

egyszerűen a nagy tömegük (akár 1 kg) és méretük miatt, gyerekekre ez akár veszélyt is jelenthet, főleg hogy vonzóak játék céljából. Az érdekes és egyedi termésén túl a narancseper, mint faanyag is tartogat meglepetéseket. Gesztje élénk narancssárga, keskeny és halvány szíjáccsal körülveve. Fajsűrűségének irodalmi értéke $773,6 \text{ kg/m}^3$, tehát nehéz, kemény, erős anyag, emellett rugalmas és hajlékony (melynek a felhasználási céloknál még jelentősége lesz). Megmunkálása nehéz, gépet és szerszámot próbáló feladat. Talajjal érintkezve is kiemelkedő tartóssággal bír, időjárási viszontagságokkal szemben is jól megállja a helyét. A kiemelkedő dinamikai és szilárdsági tulajdonságú fájából az

Tradicionális íj, mely oszázs narancsból készült. (primitivearcher.com)

Ősszel festői látványt nyújt a narancseperfasor. (Olláry Gabriella felvétele)

szolgálhatott táplálékul. Manapság nem sok rajongója akad, csupán a keleti szürkemókus fogyasztja a gyümölcsben rejlő magokat, illetve előfordul, hogy néhány háziállat, például a ló is megeszi a termést. Ősszel a lehulló gyümölcsök akár komoly sérülést is okozhatnak,

észak-amerikai indiánok csónakok far- és orrtőkéjét, íjakat és egyéb hasznos eszközöket készítettek. De nem kell ilyen messzire menni sem időben, sem térben, ugyanis itthon, napjainkban is használják ezt a fát íjkészítésre. Erre remek példák Németh Péter íjkészítő versenygyőztes

vadnarancs selfbow íjai. Ez az íjtípus egy anyagból kerül kifaragásra, amelynek alakja követi a facikk hosszanti szálirányát, ezért ezek a darabok mind egyedi kidolgozást igényelnek – nincs két egyforma közöttük! A művet finom kezett, türelmet igényel és nem csak a fizikai

A 7. számú hadifogoly-temetőt jelölő narancseperfák Esztergom mellett. (Schlosserné Rita felvétele)

” Magyarországra Mária Terézia idején hozták be először és az uradalmi birtokokon került telepítésre, mint látványelem. Hazájában gyakran telepítik szélfogónak; sorfának, innen ered amerikai angol köznyelvi neve, a hedge apple (sövényalma).

munka miatt! Péter a rönkvásárlás mellett a kertjében is nevel alapanyagot – ez nyilván hosszadalmas folyamat, de még azzal is számolni kell, hogy a vadnarancsfát kivágása után 3–5 évig pihentetni szükséges, csak ezután szabad megmunkálni, különben a késztermék „lusta lesz”. A türelemért cserébe a narancseper a hagyományos íjkészítés legstrapabíróbb fáját adja mestere kezébe. Ahol nagyobb mennyiségben és kellő minőségben, megfelelő dimenziókban rendelkezésre áll a narancseper pózna, vasúti talpfa és kerítéslécz is készül belőle. Kerítésoszlopként általában zölden telepítik, mivel a száraz fájába komoly kihívás, mondhatni képtelenség szöveget verni, vagy kézi erővel csavart hajtani. Amerikában nem számít különlegességnek, fűrészárúként könnyen beszerezhető.

Festőnövényként is számon tartják, magas pigmenttartalma miatt: már az indiánok is használták a fájából kivonható sárga festékanyagot – erre a megmunkálás során keletkező harsány sárga fűrészpornóval jobb bizonyíték nem is kell. Korábban gyapjút és pamutot festettek vele, ezen felhasználási mód miatt is számos népies elnevezést kapott: sárgafa, sárga brazíliai fa, fustikfa, fustelfa, fisetfa... A szokásos eperfafajok mellett a narancseper leveleit is alkalmazzák selyemhernyók etetésére, például Japánban. Az indián népek a szemgyógyítására, sőt, rákbetegség ellen is használták. Bolíviában a növény levélét fogfájást, a kérgével és a levelével menstruációs fájdalmat is csillapítottak. Hosszú ideig mérgezőnek hitt terméséből

újabbán próbálnak lisztet vagy más élelmiszert készíteni. Antioxidáns-tartalma miatt felhasználható tartósításra. Olajával ízesítenek bizonyos likőrfélét, levéből szörpöket, üdítőket csinálnak. Főzete a fürdővízbe öntve selymesíti, fiatalítja a bőrt, erős narancsillata nyugtató, stresszoldó hatású.

Szárított fájának olyannyira kiemelkedő a fűtőértéke, hogy nyílt tűzrakó helyen, kandallóban szinte nem is használható a heves égése, és a felcsapó szikrák miatt. Például sövényvágás során keletkezett narancsepergallyakat égetve olyan elképesztő hőleadást tapasztalhatunk, hogy a tűz közelében sem lehetett megmaradni.

A fenti különleges tulajdonságai ellenére Európában nem ipari felhasználás céljából, hanem inkább

A Margitszigeten található, kiseréti narancseperfa az 1938-as jeges ár nagy túlélője. (pestbuda.hu)

díszfaként került be. Ugyanis buja ágai, mutatós virágai és egyedi átermései, továbbá ősszel szépen sárgálló lombozata miatt is kedvelt dísznövénykertekben, parkokban. Mivel a nyírást, visszavágást és a szennyezett környezetet is jól viseli, városi fának manapság is ajánlható. A narancseper a nemzeti parkok területéről a mostani trendeknek megfelelően inkább eltávolítják, hiszen nem hazai faj, de védelmében elmondható, hogy nem is tekinthető

agresszív, invazív fajtának, így hátrásor- és jelölő fának véleményem szerint biztonsággal ültethető – a cikk elején említett rönköket például egy régi, elhagyott erdei lak mellől termelték ki, ahol ilyen funkcióval bírtak. Magyarországra Mária Terézia idején hozták be először és az uradalmi birtokokon került telepítésre, mint látványelem. Hazájában gyakran telepítik szélfogónak; sorfának, innen ered amerikai angol köznyelvi neve, a hedge apple (sövényalma). Funkciója

túlmutat a díszítésen: tüskés mivolta miatt a drótkerítések, szögesdrótok elterjedése előtt a haszonállatokat ezzel tartották vissza a szökéstől, vagy éppen védelmi vonalként alkalmazták a ragadozókkal szemben. Ez a funkciós alkalmazás később hozzánk is begyűrűzött. Egy év alatt akár egy-két métert képes nőni, ezért az ilyen sövényt rendszeresen metszeni kell. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy sem gombák, sem rovarok nem támadják meg.

A narancseper-ültetvény az erózió megállítására, illetve szélfogó sávok létesítésére is alkalmas. (gettingmoreontheground.com)

Érdekesség, hogy Franklin D. Rooseveltnak projektjében használták az éghajlat befolyásolására és talajerózió elleni védelemként. A projekt 1934-ben indult, és 1942-re 30 233 szélfogót telepítettek, bennük –220 millió fával. A szélfogók teljes hossza összesen 18 600 mérföld, azaz körülbelül 30 ezer kilométer lett. Nálunk ekkora telepítések nem történtek, de akkor hol találkozzunk ezzel a fafajjal? Például kastélyparkokban, arborétumokban biztosan, de sövényként, fasorként is számos helyen, egy idős, ismert példányával pedig a Margitszigeten! 1838. március 6-a és 18-a között a Margitsziget gyakorlatilag eltűnt.

A jégár következtében felduzzadt Duna majd két héten keresztül lepte el József nádor szigetét, miközben a zajló jég végül le is tarolta azt. Levonulás után az árvíz emlékeit a planírozás és a fokozatos átalakítás lassan eltüntette. Napjainkban egyedül egy idős narancseperfa emlékezteti a látogatókat a három várost elpusztító jeges árra. A szigetet mintegy 2,5 méterrel ellepő áradás a fiatal és középkorú telepítésekben rendkívül nagy károkat okozott, ennek mementója egy ma is élő narancseperfa, melynek az 1838-as események során még fiatal csemeteként törhetett el a törzse – és a szívós növény végül így fejlődött idős fává. Ez a margitszigeti narancseperfa majd' 200 éves! Ha a szigeten járunk, érdemes felkeresni! Budapesten egyéb helyeken is található narancseper, például a két háború közötti spanyolországi magyar nagykövet a budai villája kerítése mentén ültetett ószász-narancs sövényt. Dél-Amerikát a spanyolok gyarmatosították, talán innen volt ismerős, otthonos számúra és ezért döntött mellette? A sövény ma is megvan, több méter magas sűrű lombzatával szépen

A narancseper faanyaga kemény, szívós, nehezen megmunkálható és nagyon tartós, sárgás színe pedig különlegessé teszi. (A szerző saját felvétele.)

határolja a kertet, túlélve a háború viszontagságait és a számos tulajdonosváltást egyaránt.

Ahogy az Esztergom közelében fekvő Kis Strázs-hegy környékén is megtalálható egy szép fasor. A Duna-Ipoly Nemzeti Park kezelésében álló terület kedvelt kirándulóhely – szerencsésnek érzem magam, hogy a közelében lakhatok. 1914–1918 között itt működött az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legnagyobb hadifogolytábor. A nagy létszámok miatt sajnos természetes, hogy rövidesen tábori temetőket is kellett nyitni. Az összefüggés és a siralmas egészségügyi viszonyok között kolera, majd tífuszjárvány pusztított. A 7-es számú temető a Strázs-hegy déli lejtőjén húzódik. Napjainkra már csak ez az egy helyi hadifogoly-temető maradt meg az utókornak. 1538 orosz, szerb, olasz és román katona talált itt végső nyugalmat. Miután az '50-es években a szovjet hadsereg vette használatba a területet, egyre elhanyagoltabb lett a hely, az oroszok egyedül századosuk (Florov százados) jelölt sírját tartották rendben. Az 1970-es években elvéve még volt egy-egy kereszt a sírokon, azután azok is

eltűntek. A felhagyott területet lassan, de biztosan elborította a bozót, helyenként megjelentek a sírablók gödrei is, de nem világos, hogy milyen kincsekre számítva ástak... Véleményem szerint az, hogy nem merült végleg feledésbe a temető és nem tűnt el nyom nélkül, a lelkes kutatók, elhivatott történészek munkáját könnyítő, a helyet megjelölő narancseperfasornak is köszönhető. A környezetétől nem hivalkodóan, de mégis markánsan eltérő növényzet ugyanis még a műholdfelvételeken is könnyen azonosíthatóvá teszi a helyszínt. 2008-ban a temetőkeretében megújulhatott, így négy nemzet visszakaphatta hősi halottait, eggyel több olyan ritka hely jött létre, ahol az egykori ellenségek kezét nyújthatnak egymásnak – immár a szépkorúvá vált fák árnyékában. ■

Felhasznált források:

Biológiai inváziók Magyarországon, Özönnövények – dr. Botta-Dukát Zoltán, dr. Mihály Botond
dunaiszigetek.blogspot.com
nagyhaboru.blog.hunature-longbow.com
wikipedia.org/wiki/Narancseper